

Szabó John

Algéria, Líbia és Tunézia politikai destabilizációjának hatásai az Európai Unió tagállamainak energiaellátás-biztonságára

Jelen tanulmány Algéria, Líbia és Tunézia destabilizációjának következményeit vizsgálja az európai energiaellátás biztonságára. A szerző előbb röviden áttekinti az „arab tavasz” hatását az egyes országokra, ezt követően az országok energiaiparát térképezi fel, amelyben kiemelt jelentőséget kap az Európába tartó export. Harmadikként az Európai Unió, ezen belül a kiemelten érintett tagállamok függését vizsgálja a három vizsgált országtól, végül pedig azt összegzi, hogy milyen következményekkel számolhat az unió.

Bevezetés. Az észak-afrikai államok középpontba kerülése, avagy a régió destabilizációja

Algéria, Líbia és Tunézia három, az észak-afrikai régió és Európa geopolitikáját meghatározó ország, amelyeknek a politikai stabilitása vált, illetve a jelek szerint válhat kérdőjelessé. Líbiában az „arab tavasz” 2011-es kirobbanása óta folyamatosan fegyveres belharcok dúlnak, emellett az ISIS terjeszkedése is egyre nagyobb biztonsági kockázatot jelent. Tunéziában a 2015 márciusában és júliusában végrehajtott merényletek követeltek 22, illetve 38¹ emberéletet, és fenyegetik a regionálisan példaértékű állami átalakulás stabilitását. Algéria eddigi politikai egyensúlyának fenntartása is problematikusává válhat a szénhidrogénekből befolyó állami jövedelem visszaesésével, az általános társadalmi elégedettség csökkenésével, valamint a szélsőséges iszlamista szervezetek térnyerésével.

A felmerült problémák kezelése elindult. Az ENSZ mediációjának keretében megkezdődtek a belharcokban részt vevő líbiai felek tárgyalási kísérletei. Tunéziában hatalmas erővel igyekeznek felszámolni a merényletekhez köthető bünszervezeteket, valamint a líbiai–tunéziai határ ellenőrzésének megerősítésével Bédzsi Káid esz-Szebszi tunéziai elnök kerítést is tervez építtetni a két ország közös határának egy 160 kilométeres szakaszára.² Algéria pedig egyre nagyobb szerepet vállal a régióban megjelenő terrorizmus visszaszorításában.³ Mindezzel egyidejűleg az országokat fenyegető kockázatok továbbra is aggasztóan magasak, és hatásaik Európában is érzékelhetőek. A Líbiából és Algériából, valamint a rajtuk keresztül érkező afrikai menekültáradat komoly gondot jelent az Európai Unió tagállamainak, amellyel kapcsolatban egyelőre jellemzően nemzeti szinten születtek intézkedések; kollektív és hosszú távú stratégia kidolgozása és implementáció-

1 Al Jazeera: Tunisia claims destruction of group behind beach attack. *Al Jazeera*, 2015. 06. 02.

2 Graham, David A.: Can Tunisia Stop Terrorism With a Wall? *The Atlantic*, 2015. 07. 11.

3 Algéria a 2001. szeptember 11-i New York-i terrorcselekmények után jelentős szerepet vállalt a nyugati államok terrorizmus elleni harcában. Forrás: Layachi, Azzedine: *The Changing Geopolitics of Natural Gas: The Case of Algeria*. *Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs*, 2013. 11. 01.

ja még nem került bemutatásra, illetve elfogadásra. Ugyanezen destabilizációs tényezők jelentős hatással vannak a líbiai szénhidrogénpiacra, illetve potenciális szerepük lehet az Algériából érkező szénhidrogének – főleg földgáz – EU-ba jutásában, ezzel veszélyeztetve az EU28-ak energiaellátásának biztonságát.

Jelen tanulmányban Algéria, Líbia és Tunézia közgazdasági, politikai és társadalmi destabilizációjának hatását kívánom vizsgálni az európai energiaellátás biztonságának tekintetében. A dolgozat négy fő részből épül fel: először röviden áttekintem az „arab tavasz” hatását, illetve utóöngéit az egyes országokra. Ennek keretében az alapvető politikai mechanizmusokat vizsgálom, amelyek a stabilitást vagy a destabilizációt idézik elő az egyes országokban. A politikai változások mélyebb megértését az állami tulajdonban lévő olajvállalatok működése indokolja, melyek az illetékes minisztériummal, illetve a piacon részt vevő nemzetközi olajvállalatokkal (például: OMV, British Petrol stb.) domináns szereplői az olaj- és földgázszektornak. Algériában a Sonatrach, Líbiában a Nemzeti Olajvállalat (National Oil Company – NOC), míg Tunéziában az ETAP (Enterprise Tunisienne d'Activites Pétrolières) az az állami tulajdonban lévő vállalat, amely jellemzően felelős a szénhidrogénipar fejlesztéséért, illetve felügyeletéért.

Ezt követően az országok energiaiparát térképezem fel, amelyben kiemelt jelentőséget kap az Európába tartó export. A harmadik pontban az EU, ezen belül a kiemelten érintett tagállamok függését vizsgálom e három országtól. Végül pedig konklúziót vonok és összegzem, hogy a fejleményeknek megfelelően milyen következményekkel számolhat az Európai Unió.

Gazdasági fejlettség, politikai stabilitás és a szélsőséges iszlamisták térnyerése

A vizsgált három ország belpolitikája gyökeresen eltérő karakterjegyekkel rendelkezik. Algériában erőteljes autoriter uralom jellemző, Tunéziában sikerült a demokratikus berendezkedéshez szükséges intézményrendszert kiépíteni, míg Líbiában alapvetően káosz uralkodik: az ország két részre szakadhat szét, ha a feleknek nem sikerül megállapodásra jutniuk az egyesített Líbiát illetően.

Tunézia

A 2011 decemberében Tunéziából induló, majd számos arab országon végigsöprő polgári forradalmat szokás „arab tavasznak” nevezni. Eredménye Tunéziában a legszemléletesebb, ahol sikerült Zine el-Abidine ben Ali uralmát felszámolni, és megteremtteni a polgári demokrácia alapjait. 2014 elején fogadták el az új alkotmányt, majd az ugyanezen év végén megtartott elnökválasztást Beji Caid Essebsi nyerte meg. Az ország Európával szoros kapcsolatban áll kereskedelmi és politikai téren is, ami a demokratikus berendezkedés kiépítésével tovább erősödhet. Ezzel egyidejűleg azonban az ország társadalmi-gazdasági fejlettsége relatíve alacsony, például az egy főre jutó GDP-t 2014-ben 4414 dollárra becsülte az IMF, a munkanélküliségi ráta pedig 15,3% volt 2010-ben.⁴

4 Összehasonlításképpen: Magyarországon ugyanezen évben az egy főre jutó GDP 13 881 dollár, míg a munkanélküliségi ráta 7,8% volt. Forrás: IMF: [World Economic Outlook Database](#). *International Monetary Fund*, 2015. 06. 09.

Tunézia fejlődésében elengedhetetlen a további gazdasági növekedés, amelynek egyik motorja az idegenforgalmi ipar, ami a 2014-es GDP 15,2%-át biztosította és a teljes munkaerőpiac 13,9%-át⁵ foglalkoztatta. Ennek létre és növekedésére nézve jelent kockázatot leginkább a terrorizmus. A merényletek közvetlen következménye, hogy többek között az Egyesült Királyság és Finnország is figyelmeztette lakosait, hogy ne Tunéziában tervezzék nyaralásukat. A gazdasági visszaesés legnagyobb kockázata a mélyszegénységgel összefüggésbe hozható szalafista dzsihád részeként az Iszlám Államhoz csatlakozók számának megnövekedése. E tendencia 2011-ben vette kezdetét, majd 2012-ben csúcsonodott ki, amikor tüntetők egy nagyobb csoportja megtámadta az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségét Tuniszban. A mozgalmat ugyan sikerült biztonsági intézkedésekkel visszafogni, ám így is háromezerre becsülik az ISIS-hez csatlakozó, radikalizálódó tunéziai állampolgárok számát. A 2011 és 2014 között hatalmon lévő Ennahda Mozgalom az oktatás elősegítésével és a moderált iszlamista tanok hirdetésével igyekezett megfékezni a radikalizálódást a fiatalok körében.⁶

Hatalmas csapás a 2015-ben néhány hónap leforgása alatt végrehajtott két terrorcselekmény Tunéziában, egy olyan országban, amelynek még nem sikerült teljesen kihevernie az „arab tavasz” okozta gazdasági visszaesést. A 2015 során történt két támadás közül az előbbit – a Bardo Múzeum előtt történt márciusi merényletet – magára vállalta az Iszlám Állam, míg utóbbit – a júniusi sousse-i szállodában zajlott vérengzést – az ISIS által inspirált eseményként tartják számon. Tunézia esetében is a mélyszegénységnek tulajdonítható a radikalizálódás megjelenése a társadalomban, ami ugyan rövid távon visszafogható a már elindított biztonsági és katonai lépésekkel, vagy például a líbiai–tunéziai határra tervezett kerítéssel, illetve a rendkívüli állapot kihirdetésével, ám mindez értékes forrásokat von ki a gazdaságból, amelynek strukturális megújítása kulcsfontosságú lenne a gazdasági fejlődés fenntartásához és serkentéséhez.

A Tunéziában végrehajtott merényletek célkeresztjében eddig főként keresztény turisták álltak, így az energiaiparhoz köthető infrastruktúrát nem érintették a merényletek. E létesítmények és vezetékek a magasabb készültségi szint eredményeként fokozott őrizet alatt vannak.

Algéria

Algériában 1991-ben hirdettek szabad választásokat, azonban a radikális iszlamista nézeteket valló Iszlám Üdvösség Frontja egyöntetű népszerűségére adott válaszként a hatóságok érvénytelenítették a szavazást a parlamenti választások második fordulóját követően. A sikertelen választások következményeként az 1997-es fegyverszünetig belharcok dúltak; ezen időszak kvázi lezárását az 1999-ben megtartott választások jelentették. Ekkor került hatalomra Abdelaziz Bouteflika elnök, aki alkotmánymódosítások révén érte el, hogy napjainkig pozícióban maradt. Regnálását pedig gyakran a „stabil instabilitás” szókapcsolattal jellemzik.

5 WTTC: *Travel and Tourism Economic Impact 2015 Tunisia*. World Travel and Tourism Council, 2015. 06. 11.

6 Marks, Monica: *Tunisia's Ennahda: Rethinking Islamism in the context of ISIS and the Egyptian Coup – Working Paper*. Brookings Institute, 2015. 08. 30.

Algéria kormányzatának számos változást kellene eszközölnie gazdasági stratégiájában, amelyek közül a szénhidrogéniparon kívül eső gazdasági ágazatok fejlesztése a legsürgeőbb. Jelenleg az ország exportjának 98%-át, valamint a GDP 40-45%-át⁷ teszi ki a kőolaj- és a földgáz kivitel. Bár a vezetés számos kísérletet tett a gazdaság diverzifikálására, az intézkedések nem érték el a kívánt célokat. Az ország folyamatos piaci kockázatnak van kitéve a kőolajár ingadozása miatt: a jelenlegi 42 dollár/hordó⁸ világgpiaci árnak közel háromszorosára – 119,2 dollár/hordóra⁹ – lenne szüksége a kormányzatnak, hogy egyensúlyba kerüljön a 2015-ös költségvetés. Ez jól mutatja, hogy milyen mértékű megszorításokat kellene bevezessen az algériai kormány a költségvetés elszabadulásának elkerülése érdekében.

Az alacsony kőolajárak közvetett módon is negatív hatással lesznek az algériai gazdaságra, mivel a 2012-es szénhidrogénexport 43,4%-át¹⁰ kitevő földgáz árát 6-9 hónapos csúszással indexálják az olaj árához. Ez tovább csökkentheti a költségvetés bevételét, ami visszafoghatja a beruházásokat, valamint a különböző állami támogatásokat az amúgy is relatíve szegény¹¹ országban, nagymértékű elégedetlenséget és ezáltal zavargásokat generálva. Közvetlen konzekvenciaként a társadalmi feszültség könnyen egy, az „arab tavasz” során elfojtott polgári forradalomra nőheti ki magát.

A szénhidrogén-függőség mellett a politikai vezetés jelent problémát Algéria belpolitikájában. Bouteflika elnök autoriter berendezkedése nagyban épít a katonai vezetés hatalmára, ami a döntéshozatal minden területén megjelenik. A parlament szerepének leépítése, valamint az ellenzéki pártok háttérbe szorítása révén a katonaság és a titkosszolgálat kezében összpontosul a hatalom domináns része. Bouteflika elnök öreg kora és betegségei azonban gyakran felvetették a kérdést, hogy a vezető halála után hogyan fog alakulni Algéria politikai vezetése. Az egyik lehetőség a parlamenti pluralizmus és a demokrácia kiépítésére tenni újabb kísérletet, alternatívaként pedig az elnök személyes utódjának kinevezése merült fel. Bár lehetséges utódról még nem esett szó, elemzők szerint Ahmed Ouyahia miniszterelnök lehet a legesélyesebb jelölt, aki karrierdiplomata lévén rendelkezik a megfelelő szaktudással, valamint jó kapcsolatokat ápol a hadsereggel és a titkosszolgálatokkal. A hegemonia alternatívájaként felmerült az 1991-ben megszületni látszó *status quo* visszaállítása, amely lehetővé tenné a többpártrendszer kiépülését és a demokrácia megszilárdulását.

Algéria külpolitikájának két aspektusa bír kiemelt jelentőséggel: a szénhidrogénexportja, valamint geopolitikai szerepe a terrorizmus visszaszorításában. Utóbbi 9/11-et követően értékelődött fel, miután az Egyesült Államok a „terrorizmus elleni globális háború” keretében az algériai hatóságok szakértelmét is segítségül hívta. Bouteflika elnök így a külpolitikája központi részévé tette a biztonságpolitikát, s ennek révén még inkább hangsúlyossá vált az Algéria és a nyugati államok közötti kooperáció. Ennek fenntarthatósága azonban nem egyértelmű, mivel 2011-ben az ország GDP-jének 4,5%-át tették ki a

7 Algeria Should Reduce Reliance on Oil, Create More Jobs, Says IMF. IMF, 2011. 01. 26.

8 EIA: Petroleum and Other Liquids Spot Prices. Energy Information Administration, 2015. 06. 11.

9 Al-Khatteeb, Luay: Gulf oil economies must wake up or face decades of decline. The Brookings Institute, 2015. 08. 14.

10 IEA: Balances for 2012. International Energy Agency, 2012. 08. 30.

11 Az egy főre eső GDP 5508 dollár. Forrás: IMF: World Economic Outlook Database. International Monetary Fund, 2015. 06. 09.

katonai és hírszerzéssel kapcsolatos kiadások, ám a kőolajárak zuhanása erőteljes hatással lehet a költségvetésnek erre a tételére.¹²

Az iszlám fundamentalizmus számos szervezettel működik Algériában; 2013 folyamán 51 terrorizmussal összefüggésbe hozható emberrablást, gyilkosságot, robbantást és támadást regisztráltak a hatóságok.¹³ Az elmúlt évtizedekben az Al-Káida Szervezete az Iszlám Maghreb Földjén¹⁴ (AQIM) jelentette a legnagyobb kockázatot számtalan terrorcselekménnyel, bár akcióikat tekintve sokkal nagyobb hangsúlyt kap a Száhel-övezet. 2014-ben jelentette be az AQIM-ből történő kiválását és az Iszlám Államhoz való csatlakozását a Kalifátus Katonái, arra hivatkozva, hogy az AQIM letért eredeti küldetési útjáról. A szervezet akkor vált ismertté, amikor 2014 szeptemberében közzétették Gourdel Hervé lefejezésének videóját. Az incidens óta Bouteflika több ezer főt delegált a hadseregből a szervezet felszámolására, de a művelet eddig nem járt sikerrel. Algéria terrorizmus elleni harca több évtizednyi tapasztalatra épít, azonban jelentős törést jelentett Bouteflika 1999-es megválasztása után a kormányzat, a katonaság és a titkosszolgálatok (DRS) közötti érdekellentét kiéleződése, ami a mai napig hátráltatja a szélsőséges erők elleni küzdelmet. Szakértők szerint a Jund al-Khalifa nem jelent nagyobb biztonsági kockázatot Algéria számára, mint a finanszírozását, felszereltségét és létszámát illetően felkészültebb AQIM.¹⁵

Algéria szénhidrogén-infrastruktúráját erősen őrzik. Ennek ellenére a 2013-as túszedrámá során Maliból Líbián át az ország déli részére behatoltak az AQIM-mal összefüggésbe hozott szélsőséges iszlamisták, és túszul ejtettek több mint 600, az Ain Amenas földgázmezőn dolgozó munkást.¹⁶ Az incidens jól példázta, hogy az Algéria déli részén található mezők és a hozzájuk tartozó infrastruktúra könnyen merényletek célpontjává válhat annak ellenére, hogy az ország nagy tapasztalattal rendelkezik a terrorizmus elleni harcban.

Líbia

Líbiában a 2011-es felkeléseket követően a nyugati hatalmak az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1973. számú, a polgári lakosság védelmét középpontba állító határozata alapján beavatkoztak az ország belpolitikájába. Megbuktatták a 42 évig hatalmon levő Moammer Kaddáfít és kormányzatát. Az ország légterében repüléstilalmi zóna kialakítását elősegítő beavatkozás¹⁷ végét 2011. október 23-án jelentette be a Nemzeti Átmeneti Tanács (NÁT). Ennek alapján úgy tűnt, hogy a líbiai kormányzat relatíve kedvező helyzetből kezdhet az ország újjáépítéséhez. Különböző érdekképviseleti ellentétek már ekkor is a felszínre kerültek, a kabinet elnökének kinevezése a fragmentált támogatottság miatt komoly aka-

12 Layachi, Azzedine: *The Changing Geopolitics of Natural Gas: The Case of Algeria*. Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs, 2013. 11. 01.

13 Cornado, Diego: *The terrorist threat to energy infrastructure in North Africa*. Consultancy Africa Intelligence, 2014. 05. 21.

14 Angolul: Organization of al-Qa'ida in the Land of the Islamic Maghreb; rövidítve: AQIM, azaz Al-Qa'ida in the Islamic Maghreb.

15 *Algeria's al-Qaeda defectors join IS group*. *Al Jazeera*, 2014. 09. 14.; Khettab, Djamilia Ould: *How serious is ISIL threat for Algeria?* *Al Jazeera*, 2014. 10. 16.

16 Layachi, Azzedine: i. m.

17 A határozatot kikényszerítő országok eltérően és tágan értelmezték az 1973. számú határozatot, így „légicsapásokra, rejtett hadviselésre és korlátozott szárazföldi hadműveletekre” is sor kerülhetett. Lásd Tóth Péter – Gazdik Gyula – Törke András István – Varga Gergely – Molnár Ferenc: *A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése*. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 3. sz. 65. o.

dályokba ütközött. A NÁT 2012 júniusára tervezte az Általános Nemzeti Kongresszust (*General National Congress – GNC*) létrehozó szabad választásokat. E testület az alkotmányozásért felelt volna, majd az alkotmány elfogadása után, 2013 folyamán sor kerülhetett volna a parlamenti választásokra, megteremtve a stabil kormányzás intézményi hátterét.

Azonban a politikai folyamatok más mederbe terelték az eseményeket. Alakulásukat döntően befolyásolta az arab társadalmak kettős hatalmi struktúrája: nevezetesen az, hogy a nyugati mintára kiépített politikai rendszerek mögött meghúzódó, hagyományos törzsi viszonyokon alapuló döntéshozatali mechanizmusok a mérvadók. Így kulcsfontosságú, hogy a tripoli kormányzatot támogatják-e a regionális és törzsi vezetők. Ennek következtében a felek a GNC létrehozását leszámítva képtelenek voltak konszenzusra jutni az új líbiai állam kialakításának ügyében. A GNC-ben kieleződött liberális–iszlamista ellentét eredményeként a politikusok egymás javaslatainak hátráltatásával konzerválták az átmeneti állapotot. A kompromisszumra képtelen felek vitáinak eredményeképpen 2013-ban felerősödtek a keleti országrész szeparatista törekvései, és felértékelődött a milíciák szerepe is. E tendenciák közvetlen következményeként a 2013-ban gyakorlatilag leálló olajexport a csőd szélére sodorta az országot. A milíciák továbbra is igyekeznek a kormányzattal párhuzamosan rendfenntartó tevékenységet folytatni, azonban nagy számuk miatt inkább hátráltatják az állam stabilizációját, mivel képtelenek a kooperáció kialakítására, miközben a politikai döntéshozatal megkerülhetetlen szereplőivé váltak.¹⁸

A 2014-ben meghirdetett választásokat Ábduallah al-Táni miniszterelnök vezetésével a liberális koalíció nyerte meg, maga mögé utasítva a Muszlim Testvériség vezetete Líbiai Hajnalt. Mindezt azonban a rendkívül alacsony, 18%-os részvétel¹⁹ miatt érvénytelenítette a Legfelsőbb Bíróság, bár ezt az annulációt a liberális képviselők nem fogadták el. A szavazás elvesztése után a Muszlim Testvériség puccsot hajtott végre, ami a GNC helyére lépett Képviselők Házát²⁰ új székhelyre történő menekülésre készítette, Tobruk városába, az ország keleti részén. A szélsőségesek visszaszorítása érdekében Halifa Haftár tábornok katonai puccsot kezdeményezett Líbiában, az egyiptomi Abdel Fattah el-Szíszi tábornok példáját követve. A sikertelen államcsínykísérlet után Haftár tábornok továbbra is központi szereplő maradt a szélsőségesek elleni harcban, amit az is bizonyít, hogy a Tobrukban ülésező parlament katonai vezetőjévé nevezték ki.²¹

Az ország egyre inkább kettészakadt. Líbia nyugati területeit, így Tripolit is a Líbiai Hajnal hajtotta uralma alá. A régióban a Képviselők Háza ellenpólusaként alapított Új Nemzeti Kongresszust (NGNC) ismerik el hivatalos politikai testületként. Ezzel egyidejűleg az ország keleti részén a nemzetközileg is elismert Képviselők Háza a legitim parlament, s ott továbbra is al-Táni a miniszterelnök.²² Az ENSZ mediálásával már hónapok óta folynak tárgyalások a politikai pártok, milicista egységek, regionális és törzsi vezetők között – eddig eredmény nélkül.²³ Az előrelépést nehezítheti az, hogy 2015

18 Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 2014. 3 sz. 82–104 o.

19 Libyans mourn rights activist amid turmoil. *Al Jazeera*, 2014. 06. 26.

20 House of Representatives vagy Council of Deputies.

21 Khalifa Haftar sworn in as Libya army chief. *Al Jazeera*, 2015. 03. 10.

22 Kostanyan, Hrant – Blockmans, Steven: Saving Libya from itself: What the EU should do now. *CEPS*, 2014. 12. 01.

23 Libya parties sign deal without Tripoli government. *Al Jazeera*, 2015. 07. 12.; UN's Leon holds fresh Libya peace talks in Algiers. *Middle East Eye*, 2015. 07. 31.; UN launches new round of peace talks. *Al Jazeera*, 2015. 09. 04.

augusztusában al-Táni miniszterelnök beadta lemondását, bár szóvivője e bejelentését egyelőre cáfolta.²⁴

Líbia kelet–nyugati törésvonal mentén való szakadásával párhuzamosan két csoportosulás tudott nagyobb területeket szerezni: az Iszlám Állam Szirt város környékén, valamint a tuaregek az ország délnyugati részén.²⁵ Előbbi, kihasználva a Tripoli–Tobruk-ellentétet, különösebb ellenállás nélkül tudta megerősíteni pozícióját az északi Szirt-öbölben. A kaotikus viszonyok ellenére az iszlám szélsőséges csoportok többsége képtelen volt megvetni a lábát, ami leginkább azzal magyarázható, hogy sem a líbiai lakosság, sem pedig a milíciák nem támogatják a szélsőségeket, így jelenlétük ugyan erőteljes, ám terjeszkedésük korlátozott.²⁶

A kialakult helyzet rendezésében komoly gondot jelent a polgárháború proxy háborúvá alakulása, ahol a tobruki kormányzatot, ezen belül is Halifa Haftár tábornokot Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek (UAE) támogatja különböző erőforrásokkal, míg a Muszlim Testvériséget Katar, Szudán és Törökország. Egyiptom határának védelmével indokolja, valamint a radikális iszlám visszafogásának céljával az intervenciót, az UAE pedig katar térnyerését és befolyását szeretné visszafogni.²⁷ Al-Táni miniszterelnök, miután Szirt környékén lefejeztek tizenkét líbiai állampolgárt 2015. augusztus 12-én, felkérte az Arab Ligát, hogy segítse az Iszlám Állam elleni harcát légitámadásokkal.²⁸

Mindez humanitárius katasztrófa kialakulásához vezetett, amelynek következtében 2014-ben száznegyvenkétezeren hagyták el Líbiát, Európába tartva.²⁹ Az ország destabilizációja miatt a gazdaság erőteljes recesszióba süllyedt, részben a kőolaj-kitermelés szünetelésének következtében: 2013-ban 13,5%-kal csökkent a kibocsátás, míg 2014-ban 24%-kal. 2015-re ugyan 4,6% növekedést prognosztizálnak az IMF szakértői, de ennek elengedhetetlen eleme a politikai stabilitás megteremtése. Az egy főre eső GDP is drasztikusan csökkent, az „arab tavaszt” megelőző 12 357 dollárról 2014-ben 6623 dollárra,³⁰ tovább rontva a lakosság helyzetét és ezáltal fokozva a radikalizálódás veszélyét.

Líbiában a szénhidrogénsektort három eltérő stratégia befolyásolta a polgárháború során: 1. a különböző érdekcsoportok politikai érdekérvényesítés céljából fennhatóságuk alá vonják a létesítményeket, 2. a megszállók politikai érdekérvényesítés céljából elfoglalják, valamint igyekeznek minél inkább előnyükre fordítani a potenciális kitermelésből származó jövedelmet, végül 3. a dzsihád módszerének megfelelően alapvető céljuk a kitermelési kapacitás és az infrastruktúra megsemmisítése. Az első pontban leírt stratégiai megszállás 2012 és 2014 gyakran alkalmazott módszer volt, ezek során egy kisebbségi vagy lázadó csoport elfoglalt egy adott olajmezőt, amelyet ezt követően vagy saját maga üzemeltetett, vagy egyszerűen leállította a kitermelést. A forráselvonás következtében a kormány, illetve az üzemeltető kénytelen volt engedni a követeléseknek, ám azok teljesülését követően visszaengedték az infrastruktúrát az eredeti tulajdonosnak. Legszembetűnőbb

24 Libya's prime minister says he will step down. *Al Jazeera*, 2015. 08. 12.

25 Map: Libyan Civil War. *Geopolitical Monitor*, 2015. 05. 25.

26 Marsai Viktor: i. m.

27 Wehrey, Frederic: Is Libya a proxy war? *Washington Post*, 2014. 10. 24.; Kirkpatrick, David D. – Schmitt, Eric: Arab Nations Strike in Libya, Surprising U.S. *New York Times*, 2014. 08. 25.

28 Black, Ian – Stephen, Chris: Libya urges Arab allies to launch strikes against Isis. *The Guardian*, 2015. 08. 21.

29 Fillingham, Zachary: Why Libya matters. *Geopolitical Monitor*, 2015. 06. 01.

30 World Economic Outlook Database, April 2015. *International Monetary Fund*, 2015. 08. 24.

példája e taktikának, amikor Ibráhim Dzsedrán 2014 augusztusában elfoglalta Líbia négy legnagyobb olajterminálját, és megfogalmazta követeléseit a szénhidrogén-jövedelem elosztásáról, valamint Líbia keleti részének függetlenségéről. Követelései azonban túlzottak voltak, és idővel a kormánynak sikerült visszaszereznie a kulcsfontosságú terminálokat.

A második stratégia jellemzően 2014-ben érvényesült a Képviselők Házának létrejötte után, Líbia kettészakadása során. Az NGNC és a Képviselők Háza saját, maga által legitimnek elfogadott menedzsmentet hozott létre a szénhidrogén-ipar igazgatására. Mindkét fél kijelölt egy-egy, a Nemzeti Olajvállalatot (NOC) irányító szakembert, ezzel azonban elmélyítette a fegyveres konfliktust a szénhidrogénmezőkért, illetve az azokból származó jövedelemért. Ennek látványos megnyilvánulása volt a Sidra és a Ras Lanuf létesítménye-ért vívott harc is.

Végül pedig az ország destabilizációjával párhuzamosan elszaporodó szélsőséges iszlamista merényletek célpontja a Mabruk olajmező lett, amelyet többször is megtámadtak 2015 során. A politikai vákuumban számos szélsőséges szervezet – AQIM, ISIS, az AQIM-mal kapcsolatba hozható Tárik ibn-Zijád Brigád stb. – meg tudta teremteni működésének keretfeltételeit, és az infrastruktúra nagymértékű pusztításába kezdtek, amit erőteljesen elősegített a Mourabitoun, az algériai In Amenas-i túszállásában is részt vevő szervezet által 2014-ben közzétett jelentés, amelyben részletesen leírták a kőolajjal és a földgázzal kapcsolatos létesítmények megsemmisítésének módjait. A szélsőséges dzsihadisták motivációi változók, ám hatalmas károkat okoznak rendszeres merényleteikkel, tovább rontva és nehezítve Líbia talpra állását.³¹

Algéria, Líbia és Tunézia szerepe az EU energiaellátás-biztonságában

A három vizsgált afrikai ország közül Algéria és Líbia rendelkezik hatalmas szénhidrogén-készletekkel. Algéria inkább földgázban gazdag, míg Líbiában a kőolajkészletek dominánsak. Tunézia készletei a másik két államéhoz képest jóval szerényebbek, így az itt kitermelt szénhidrogének jellemzően a saját piaci igényeket hivatottak kielégíteni.

Algéria, Líbia és Tunézia szénhidrogénkészletei, kitermelésük és belföldi fogyasztásuk

2014 (mtoe*)	Kőolaj-készletek	Kőolaj-kitermelés	Kőolaj-fogyasztás	Földgáz-készletek	Földgáz-kitermelés	Földgáz-fogyasztás
Algéria	1500,0	66,0	18,0	4050,0	75,0	33,7
Líbia	6300,0	23,3	12,2	1350,0	11,0	4,0
Tunézia	100,0	2,5	4,7	34,75	3,0	5,4

*Mtoe: Million tonnes of oil equivalent, azaz millió tonnányi olajnak a megfelelője = 7,33 millió hordó = (földgáz esetén) 1,11 milliárd m³

Források: BP: *Statistical Review of World Energy June 2015*. *British Petrol*, 2015. 06. 30.;

OPEC: *Annual Statistical Bulletin 2015*. *Organization of Petroleum Exporting Countries*, 2015. 08. 11.;

Tunisia Upstream Summary. *WoodMackenzie*, 2015. 08. 11.; *Une vision stratégique pour le secteur tunisien de l'énergie – Réflexion sur des thèmes prioritaires*. *World Bank Group*, 2014. 11. 25.

31 Porter, Geoff D.: *Terrorist Targeting of the Libyan Oil and Gas Sector*. *Combating Terrorism Sector*, 2015. 02. 27.

Algéria energiaszektora

Algéria bizonyított földgáz- és kőolajkészletei ugyan hatalmasak, ám a potenciál feltérképezése és az új lelőhelyek feltárása viszonylag lassan halad: 2013-hoz képest csupán 0,7%-al növekedtek az olajkészletei, míg a földgázkészleteiről szóló becslések változatlanok. Fontos szempont lehet a jövőben a nem konvencionális energiahordozók kiaknázása, mivel Algéria rendelkezik a világ harmadik legnagyobb palagáz-készletével, ami további 2 ezer milliárd m³ földgáz kitermelését tenné lehetővé.

Az aggasztó tendenciát a lassuló kitermelés és a növekvő fogyasztás jelenti.³² A gazdasági növekedés mellett a kereslet drámai növekedésének fő mozgatórugója az algériai kormány által az energiahordozókra kifizetett szubvenciókban gyökerező pazarló felhasználás. Ezek összértéke 2015-ben elérte a GDP 13,8%-át.³³ Azonban a szénhidrogének állami támogatása, amely politikai-gazdasági eszközt az általam vizsgált mindhárom ország alkalmazza azzal a céllal, hogy a szegény rétegeket segítse, sokkal inkább jelenti a nagyfogyasztók támogatását. A különböző nemzetközi szervezetek és a fejlett országok ezen oknál fogva is sürgetik a szubvenciók rendszer átalakítását egy jövedelemalapú támogatási és segélyezési stratégiára. E strukturális fejlesztések következménye lenne továbbá, hogy a jelenlegi pazarló felhasználás racionalizálódna, és csökkentené a belső szénhidrogén-fogyasztást, ami hatással lenne az ország károsanyag-kibocsátására, valamint Algéria és Líbia esetében lehetővé tenné az export növelését.³⁴

A földgázkereslet növekedésének hátterében továbbá az áll, hogy 2003-ban Algéria elektromosáram-termelése 90%-ban földgázon alapult. Ez a részesedés a kormányzat célkitűzésének megfelelően tovább fog növekedni, lehetővé téve a kőolajkészletek fokozott exportját. Előzetes becslések alapján a jelenlegi 37,4 milliárd m³-es fogyasztás elérheti az 54,3 milliárd m³-t 2030-ra, így komoly nyomást gyakorolhat az export szinten tartására.³⁵ A kitermelés növelése, a fejlesztések hiánya, illetve nem megfelelő ütemezésük hatalmas kihívás elé állítja Algériát, mivel költségvetésének 60%-a³⁶ a szénhidrogénekből befolyó jövedelemtől függ.

Algéria szénhidrogénexportja

Az energiahordozók és nyersanyagok kiemelt szerepet játszanak az Algéria és az EU között 1976 óta folyó kooperációs együttműködésben. A kapcsolat szorosabbra fűzését a 2002-ben elfogadott és 2005-ben életbe léptetett szövetségi megegyezés jelentette: célja a két fél közötti szabadkereskedelmi övezet létrehozása.³⁷ 2014-ben a teljes algériai export 54,1%-a az EU-ba irányult, ennek a szerkezete azonban meglehetősen egyoldalos:

32 Az olajkitermelés esetében évente átlagosan 3%-os csökkenés figyelhető meg 2005 óta, míg a földgáz terén 0,7%-os. Algériában évente átlagosan 5,6%-al nőtt az olaj-, illetve 5,5%-al a földgázfogyasztás. Forrás: BP: *Statistical Review of World Energy June 2015*. British Petrol, June 2015.

33 *How Large are Global Energy Subsidies*. *International Monetary Fund*, 2015. 05. 18.

34 Coady, David – Parry, Ian – Sears, Louis – Shang Baoping: *IMF Working Paper—How Large Are Global Energy Subsidies*. *International Monetary Fund*, 2015. 05. 01.

35 Layachi, Azzedine: i. m.

36 *Algeria sees \$51 billion budget deficit on weaker oil*. *Al Arabiya News*, 2014. 12. 30.

37 *The EU-Algeria Association Agreement*. *European Union External Action Service*, 2015. 08. 26.

96,7%-át valamely szénhidrogén, illetve nyersanyag tette ki, összesen 28,4 milliárd euró értékben.³⁸

A 2014-es algériai kőolajexport (623 ezer hordó/nap) domináns része (518 ezer hordó/nap) 83,1%-a Európába irányult. Az öt kőolaj-finomítónak köszönhetően további 583 ezer hordó/nap finomított kőolajszármazékot exportál külföldre, amelyből 246 ezer hordó/nap Európába kerül.³⁹ A kiterjedt belföldi kőolajvezeték-hálózat az ország belső részéről a parti területekre juttatja el a nyers és a már finomított olajat, ahonnan tankerekkel szállítják tovább. Az EU28-ak nyersolajimportjából Algéria körülbelül 3,9%-nak megfelelő mennyiséget szolgáltatott 2013-ban, ezzel az EU kilencedik legnagyobb beszállítójának bizonyult. Célországai elsősorban az Egyesült Királyság (11,5%), Spanyolország (5,9%), Franciaország (6,0%) és Németország (2,9%).⁴⁰

Algéria földgázexportja 2014-ben 40,8 milliárd m³ (796,3 kboe/d⁴¹) volt, amelyből 23,5 milliárd m³ földgázt exportált vezetéken keresztül, míg további 17,3 milliárd m³-t LNG⁴² formában. Európán belül Olaszországba és Spanyolországba 19,5 milliárd m³ érkezett földgázvezetéseken keresztül, emellett további 14,6 milliárd m³-t cseppfolyósított formában Spanyolországba, Franciaországba, Törökországba, az Egyesült Királyságba és Olaszországba szállított.⁴³

Három földgázvezeték teszi lehetővé az algériai exportot. A legnagyobb a Tunézián keresztül Olaszországba tartó Transmed vezeték (*Trans-Mediterranean Pipeline*), amely már 1983 óta szállít földgázt Olaszországba. Teljes kapacitása 30,2 milliárd m³/év, amelyből a transzportok volumenétől függően 5-7%-ot tranzitdíjként Tunézia kap meg. Ezt jellemzően további importokkal egészíti ki Tunézia, így 2013-ban például 3,2 milliárd m³ földgázt importált Algériából. Algéria 2013-ban az LNG-vel együtt 12,3 milliárd m³-t⁴⁴ exportált Olaszországba, ez az olasz földgázfogyasztás 19%-át adja.⁴⁵ A Transmeden keresztül ennek csupán a felét, 6,2 milliárd m³-t⁴⁶ exportált Algéria, ami a vezeték kihasználatlanságát mutatja.

Az algériai kormányzat egy újabb vezeték megépítését tervezte Olaszországba: a 10 milliárd m³/év-es kapacitású GALSI (Gasdotto Algeria Sardegna Italia) Hassi R'melt köténe össze Piombinóval. A projekt jelentősége abban állna, hogy kiiktatná Tunézia amúgy évek óta stabil tranzitország szerepét. A Transmed alacsony kihasználtsága azonban jól mutatja a projekt értelmetlenségét, ráadásul a TAP-TANAP vezetékrendszer még inkább elodázhathatja a vezeték megvalósulását.⁴⁷

Az Algériából Spanyolország irányába kiépített infrastruktúra két földgázvezetékéből áll: a Hassi R'melből Marokkón át Córdobaba tartó, 12 milliárd m³/év-es kapacitással bíró Maghreb–Europe Gas (MEG), valamint a Beni Safot Almeriával közvetlenül összekötő,

38 Trade – Algeria. *European Commission*, 2015. 08. 26.

39 OPEC: Annual Statistical Bulletin 2015. *Organization of Petroleum Exporting Countries*, 2015.

40 European Commission–Directorate-General for Energy: Registration of Crude Oil Imports and Deliveries in the European Union. *European Commission*, 2015. 08. 26.

41 Kboe/d, azaz ezer hordó olaj naponta.

42 Liquefied natural gas (LNG): cseppfolyósított földgáz.

43 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.

44 Ez az érték az elmúlt 10 évet vizsgálva rendkívül alacsony, jellemzően a kereslet drasztikus csökkenése miatt. 2010-hez képest például 11 milliárd m³/évvel esett vissza Olaszország földgázfogyasztása.

45 Energy Statistics – supply, transformation and consumption. *Eurostat*, 2015. 08. 27.

46 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.

47 Layachi, Azzedine: i. m.

8 milliárd m³/év-es kapacitással rendelkező Medgas. Előbbi 1996-ban készült el, és meglepő fordulatként a regionális hegemoniában versenytársként percpionált Marokkón keresztül tervezték meg; ugyanakkor a tranzitdíjas szállítás eddig nem ütközött komoly akadályokba. A Medgast 2011-ben adták át, s közvetlenül összekötötte a kitermelőt az exportpiacával, így csökkentve a szállítással kapcsolatos kockázatokat.⁴⁸ A két vezetéken keresztül történő export együttesen 11,1 milliárd m³-t⁴⁹ tett ki 2014-ben, ami ismételten rávilágít a szabad kapacitások meglétére.

Algéria rendelkezésére jelenleg két LNG-terminál áll: Skikda (3,2 milliárd m³) és Arzew (19,2 milliárd m³), továbbá egy terminál építése zajlik Arzewban (5,2 milliárd m³), és a skikdai terminál bővítését és korszerűsítését is elindították, ami 5 milliárd m³-es többletkapacitást jelent majd elkészültekor.⁵⁰ Algéria 2014-ben 17,3 milliárd m³ LNG-t exportált, ebből 14,6 milliárd m³ Európába irányult, ahol Spanyolország és Franciaország voltak a legnagyobb importőrök 4,9 és 4,4 milliárd m³-rel. Algéria további 2,6 milliárd m³ földgázt exportált Ázsiába, ami 100%-os növekedést jelent 2013-hoz képest.⁵¹ A magasabb piaci árakat figyelembe véve ez egyáltalán nem meglepő tendencia, a 2011-ben még elhanyagolható mennyiségű ázsiai export⁵² konstans növekedése tudatos stratégiaépítésről tanúskodik. Az Ázsiába exportált volumen egyelőre elenyésző az Európába szállított mennyiségekhez képest, ám hosszú távon az európai LNG-szállítmányokat nagyobb mértékben érintheti, ha időközben nem sikerül felpörgetni a kitermelést.

Líbia energiaszektora

Líbia gazdasága is jelentős mértékben függ a szénhidrogénipartól: a GDP 70%-a, valamint a kormányzati kiadások 95%-a ehhez a szektorhoz köthető,⁵³ azonban az „arab tavasz” kitörése óta a folyamatos zavargások miatt a kőolaj és a földgáz kitermelése egyaránt akadozott, visszafogva a gazdasági növekedést. Készletei hatalmasak, bár jelenleg szétaprózódottak attól függően, hogy melyik politikai tábor felügyeli az adott mezőt. A legnagyobb lelőhelyek az ország keleti részében, valamint a Szirt-medencében fekszenek, míg az Európába irányított gázexport nagy részét biztosító Nyugat-líbiai Gázprojekt (WLGP) nyugaton található.⁵⁴ Teljes kőolajkészleteit 48,4 milliárd hordóra becsülik, ami a világ teljes készletének 2,85%-a. Földgázkészletei ennél szerényebbek, ám korántsem elhanyagolhatóak: 1,5 ezer milliárd m³, a világ készleteinek 0,8%-a.⁵⁵ Az ország csak kis része van feltérképezve, és nagy lehetőségek vannak további lelőhelyek feltárására, valamint a nem konvencionális szénhidrogének kitermelésére is. Utóbbihoz elengedhetetlen az ország olajipari törvényének megújítása, ami adott esetben csak egy új alkotmány elfogadása után kerülhet napirendre.

48 Uo.

49 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.

50 LNG Project Database. *Natgas.info*, 2015. 08. 27.

51 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.; BP: Statistical Review of World Energy June 2014. *British Petrol*, 2014.

52 BP: Statistical Review of World Energy June 2011. *British Petrol*, 2011.

53 African Economic Outlook: Libya. *African Development Bank*, 2012.

54 BMI: Libya: Oil and Gas Report. *Libya: Oil and Gas Report*, 2014.

55 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.

A líbiai olajtermelést erősen visszavetette a polgárháború: 2014-re a 2010-es 1656 ezer hordó/napról 498-ra esett vissza a felszínre hozott kőolaj mennyisége. Ugyanez figyelhető meg a földgáztermelésben is, amely 2014 során 12,2 milliárd m³ volt, ami jelentős mértékben elmarad az „arab tavasz” előtti 2010-es év 16,8 milliárd m³-étől.⁵⁶ Líbia olaj- és földgázfogyasztása azonban még így is lehetővé teszi a kitermelt volumenek felének exportálását.

Líbia szénhidrogénexportja

Régiójában Líbia azon kevés országok egyike, amely még nem kötött szabadkereskedelmi megállapodást az EU-val, bár a két fél közötti, nagymértékben a szénhidrogénekre épülő árucseréje jelentős. A Líbiában kitermelt kőolaj domináns része, 70-80%-a Európába irányul, bár volumene a zavargások óta jelentősen visszaesett 1 millió hordó/napról 2013-ban 560,6 ezer hordó/napra. Ennek ellenére az EU-nak az ötödik legnagyobb olajexportőre volt Oroszország, Norvégia, Nigéria és Kazahsztán mögött. Legnagyobb európai célpiacon Olaszország, Franciaország és Németország.⁵⁷ Ezek elérését a líbiai lelőhelyek és a partszakasz közötti kiterjedt vezetékhalózat teszi lehetővé, ahonnan tankerhajókkal szállítják tovább az olajat Európába. A líbiai finomítói kapacitások nagyrészt a hazai igényeket hivatottak kielégíteni, így jellemzően nyersolajat exportál, bár a nemzeti olajvállalat, a NOC tervei között szerepel a finomító kapacitásbővítése.

Líbia földgázexportja összesen 4,96 milliárd m³-t tett ki 2014-ben, amely 10%-os csökkenés 2013-hoz képest; a 2010-es 9,97 milliárd m³-el összevetve pedig 49,7%-os a visszaesés.⁵⁸ A líbiai exportnak elméletileg két útja van, bár az 1960-as évek végén épült Marsza al-Brega-i LNG-terminál korszerű technológia hiányában már a polgárháború előtt is jelentősen a névleges 3,5 milliárd m³/év-es kapacitás alatt üzemelt; 2009-ben például körülbelül 0,69 milliárd m³ LNG-t exportáltak innen Spanyolországba.⁵⁹ Az „arab tavasz” során jelentős sérüléseket szenvedett a terminál, és emiatt 2011 óta nem üzemel.

A másik út a Green Stream vezeték, amelynek ötlete már az 1970-es években felmerült, azonban csak sokkal később, 2004-ben vált valóssá a WLGP keretében. A projekt alapja a mellitahi üzemből feldolgozott földgáz, amelyet egy 516 km hosszú vezetéken át továbbítanak a szicíliai Geláig. A 32 cm átmérőjű vezeték 2003-ban kezdték el építeni és 2004-ben helyezték üzembe, éves kapacitása 11 milliárd m³.⁶⁰ Az „arab tavasz” óta alacsony kihasználtsággal üzemel, noha 2010 előtt 9 milliárd m³/év-es volument szállított. Az olasz Edison S.p.A. egy *take-or-pay* szerződés keretében 4 milliárd m³-t vásárol fel, míg az ugyancsak olasz Energia Gas és a Gaz de France további 2 milliárd m³-t. Ez a teljes olasz fogyasztásnak körülbelül a 8-10%-át teszi ki. A szerződésekben csak 2014-től kezdődően kezdtek el a felek áttérni *spot* árazási mechanizmusokra, leváltva az olajhoz indexált korábbi módszert.⁶¹

56 BP: *Statistical Review of World Energy June 2015*. *British Petrol*, June 2015.

57 *Energy Statistics – imports*. *Eurostat*, 2015. 08. 27.

58 OPEC: *Annual Statistical Bulletin 2015*. *Organization of Petroleum Exporting Countries*, 2015.

59 *Energy Statistics – imports*. *Eurostat*, 2015. 08. 27.

60 *Project sheet: Libyan gas transmission system*. *Boskalis*, 2012.

61 BMI: *Libya: Oil and Gas Report*. *Libya: Oil and Gas Report*, 2014.

Tunézia energiaszektora

Tunézia energiaszektorának szerkezete alapvetően eltér a két szomszédos államtól: nagyságrendekkel kevesebb szénhidrogén áll a rendelkezésére, míg népsűrűsége aránylag magas. A készleteivel kapcsolatos becslések alapvetően optimisták, ezek szerint 3 milliárd hordónyi konvencionális és 1,5 milliárd hordónyi nem konvencionális olajat, valamint 4,25 milliárd hordónyi kőolajnak megfelelő nem konvencionális földgázt lehet a felszínre hozni. A jelenlegi energiamérleg szerint az országban lévő nyers kőolaj elegendő lenne a fogyasztást kiszolgálni, ám a finomítói kapacitás hiánya miatt Tunézia a nyersolajat exportálja, amelyből napi 18,5 ezer hordó kerül Európába, míg a finomított termékek számottevő részét importálja. A kőolaj mellett a földgáz játszik egyre nagyobb szerepet: fogyasztásának üteme 1990 óta 6%/éves ütemben növekedett, és e tendencia 4,5%-6%/éves mértékben fennmaradni látszik 2022-ig.⁶²

A régió államaihoz hasonlóan Tunéziában is a földgázra és a kőolajra épül az energia-termelés, bár a kormányzat strukturális átalakítások keretében a TPES⁶³ 2013-as 2%-os értékéről 30%-ra kívánja emelni a megújuló energiaforrások szerepét 2030-ig. Természeti adottságait figyelembe véve ez megvalósítható, elvégre a napenergiában rejlő potenciál kiaknázása előtérbe kerülhetne, míg az egyre apadó kőolajkészletekre épülő energiatermelést ki lehetne vonni az ország energiamixéből. A jelenleg is alacsony kőolajárak mellett kérdéses azonban a tőkeigényes napenergia-kapacitás kiépítése. További alternatívaként a széntüzelésű erőművek beállítása kerülhet napirendre (az utolsó ilyen 1993-ban vonták ki a termelésből),⁶⁴ ez azonban alapvetően ellentétes lenne az országnak az európai uniós normákhoz való közeledésével, ami a károsanyag-kibocsátás területén is megmutatkozik.

Tunézia szénhidrogénexportja

Nyersanyag hiányában Tunézia minimális mértékben vesz részt az európai energiapiacra exportorként, 2013-ban a teljes európai nyersolajimport 0,17%-át szállította.⁶⁵ Ugyanakkor az ország területén áthaladó Transmed földgázvezeték révén szerepet játszik az európai ellátásbiztonságban. 2019-ben a Transmed tunéziai szakasza az algériai nemzeti olajvállalat, a Sonatrach tulajdonából tunéziai tulajdonba fog kerülni. Ez számos következménnyel járhat, jöllehet a két ország barátságos viszonyát figyelembe véve a *business as usual* szcenárió fennmaradása a legvalószínűbb. A tulajdonosváltás tunéziai érdekérvényesítést segíthet elő, de az olyan szélsőséges eset, mint az ukrán–orosz földgázkonfliktus, így a szállítás felfüggesztésével való fenyegetőzés jelen esetben valószínűtlennek tűnik. Ennek oka az, hogy Tunézia évek óta vállalja a magas, megközelítőleg az olasz piaci árakkal megegyező árat, továbbá nincs az ukrán *reverse-flow*-hoz hasonló alternatív importlehetősége.

62 Ben Ameer Mehdi: Le secteur de l'Énergie en Tunisie: Historique, état de lieu et perspectives. *Ministère de l'Industrie, de l'Énergie et des Mines*, 2015.

63 Total Primary Energy Supply (TPES) – teljes energiafelhasználás.

64 World Bank Group: MENA Energy Series – Une vision stratégique pour le secteur tunisien de l'énergie – Réflexion sur des thèmes prioritaires. *World Bank Group*, 2014.

65 European Commission-Directorate-General for Energy: Registration of Crude Oil Imports and Deliveries in the European Union. *European Commission*, 2015. 08. 26.

Európa energiafogyasztása

Kőolaj

AZ EU primer energiafogyasztása 2013-ban 1566,5 millió tonna olajnak felelt meg, amely egy évről évre csökkenő tendenciaként 8,4%-kal kisebb érték, mint 2005-ben. 2013-ban a kőolaj és a kőolajszármazékok mindennek a 30,1%-át tették ki, míg a földgáz a 23,8%-át, ami jelentős visszaesés a 2005-ös TPES-ben betöltött 33,8%-os, illetve 25,1%-os szerepükkel összevetve.⁶⁶ Az adatok alapján jól látszik az EU csökkenő energiafogyasztása, amely a gazdasági növekedés lassulásával, valamint az energiahatékonyság növelésével hozható szoros összefüggésbe. Ezen belül is a kőolaj és származékai TPES-en belüli részarányának csökkenése szembeűnő. Ennek az az oka, hogy a tagállamok földgázzal és megújuló energiaforrásokkal igyekeznek helyettesíteni energiamixükben e termékeket a globális károsanyag-kibocsátás visszaszorítása érdekében.

A csökkenő fogyasztás ellenére Európa problémái alapvetően az importfüggőségével kapcsolatosak, amely továbbra is jelentős mind a kőolaj, mind a földgáz esetében. Ezt jól demonstrálja, hogy az EU 2013-ban 12,4 millió hordó/nap nyersolajat fogyasztott, ámde nagyobb volumenű kitermelés csak az Egyesült Királyságban (867 ezer hordó/nap), Dániában (178 ezer hordó/nap) és Olaszországban (116 ezer hordó/nap) folyt. Ennek megfelelően az unió nagy mennyiségben (10,6 millió hordó/nap) importált kőolajat, amelynek 5,3%-a származott Líbiából, 3,7%-a Algériából és 0,2%-a Tunéziából, így a vizsgált országok összesen 9,2%-át tették ki a kőolajimportjának.⁶⁷ Ugyan a 2013-as líbiai exportok megfelelődték a 2010-es értékekhez képest, a változás viszonylag egyenlő mértékben érintette a tagállamokat. Ezen belül Olaszországban figyelhető meg a legnagyobb – 58,2%-os – visszaesés. Ezzel párhuzamosan a líbiai válságra adott reakcióként Algéria megduplázta Európába irányuló exportját, bár a 778 ezer hordó/nap kiesést csupán 132 ezer hordó/nappal tudta kompenzálni.⁶⁸

A vizsgált észak-afrikai régió az EU-ból hét ország esetében szolgáltatta az olajimport legalább 30%-át, ebből három ország számára az import 40%-át. Ezen országok, így Hollandia, Portugália és Spanyolország esetében a nagy részesedés ellenére az ellátásbiztonsággal kapcsolatos kockázat relatíve alacsony, mivel csökkenő vagy felfüggesztett export esetén közvetlen tengeri kikötőik révén megoldható számukra a más országokból származó kőolaj importálása. Tompítanak továbbá egy esetleges krízishelyzet kialakulását a kőolaj piacának likvid mivolta, az alacsony világszintű árak, valamint az OPEC abbéli stratégiája, hogy a piacvesztés kockázata miatt nem tervezi visszafogni a termelést.

66 Energy Savings Explained. Eurostat, 2015. 08. 31.

67 Energy Statistics – imports. Eurostat, 2015. 08. 27.

68 A kieső volumenekkel párhuzamosan a kereslet is csökkent 2010-ről 2011-re, illetve jelentősen nagyobb volumeneket szállított Szaúd-Arábia és Nigéria. Energy Statistics – imports. Eurostat, 2015. 08. 27.

A legnagyobb mértékben érintett EU-országok szénhidrogénimport-szerkezete 2013-ban

	Bruttó belföldi energiafogyasztás	Kőolaj-származékok fogyasztása és szerepük		A Líbiából, Algériából és Tunéziából importált kőolaj szerepe		Földgáz-fogyasztás		A Líbiából, Algériából és Tunéziából importált földgáz				Líbia, Algéria és Tunézia szerepe összesen	
		mtoe	mtoe	%	mtoe	%*	mtoe	%	Vezeték	LNG	mtoe		%**
IT	160	57,5	35,9%	12,6	21,9%	57,4	35,9%	16,3	28,4%	0,3	0,5%	18,3%	
DE	324,3	110	33,9%	9,9	9%	72,9	22,5%	-	-	-	-	3%	
ES	118,8	50,3	42,3%	7,7	15,3%	26,1	22%	15,2	58,2%	3,2	12,3%	22%	
UK	201	67,8	33,7%	10,5	15,5%	65,7	32,7%	-	-	0,4	0,6%	5,4%	
NL	81,2	33,3	41%	5,8	17,4%	33,2	40,9%	-	-	0,04	0,1%	7,2%	
PT	22,6	10,5	46,5%	0,7	6,7%	3,8	16,8%	2,1	55,3%	0,04	1,1%	12,6%	
FR	259,3	78,1	30,1%	8,9	11,4%	39	15%	-	-	5,1	13%	5,4%	

* Az Algériából, Líbiából és Tunéziából importált kőolaj részaránya az elfogyasztott kőolajból.

** Az Algériából, Líbiából és Tunéziából importált kőolaj részaránya az elfogyasztott földgázból, melyet vezetéken keresztül importált az adott ország.

*** Az Algériából, Líbiából és Tunéziából importált kőolaj részaránya az elfogyasztott földgázból, melyet LNG formájában importált az adott ország.

**** Az Algériából, Líbiából és Tunéziából importált kőolaj és földgáz aggregált részaránya a bruttó hazai energiafogyasztásból.

Források: Complete Energy Balances – annual data. Eurostat, 2015. 09. 03. és Energy Statistics – imports.

Eurostat, 2015. 08. 27.

Földgáz

Az EU 2013-ban a bruttó energiafogyasztása részeként 386,8 mtoe (429,3 bcm)⁶⁹ földgázt használt fel, míg kitermelése csupán 146,1 mtoe (162,2 bcm)⁷⁰ volt. Mindemellett a készletek relatíve koncentráltan helyezkednek el, jellemzően az Északi-tengeren: Norvégiában, az Egyesült Királyságban és Dániában. A tagállamok nagy reményeket fűztek a nem konvencionális földgáz kiaknázásához, azonban érdembeli előrelépések ezen a területen nem történtek. Az okok tagállamonként eltérőek: Franciaország például teljesen elzárkózik az úgynevezett *fracking*, azaz a kőzetrepesztés technológiájától a potenciális környezetvédelmi aggályokat hangsúlyozva, ezzel szemben Lengyelországban óriási reményeket fűztek a kitermeléshez, amely csökkenthette volna az orosz importtól való függést. Az előzetes becslésektől azonban jelentősen elmaradtak a próbafúrások eredményei, napjainkra pedig az összes nemzetközi olajvállalat feladta a lengyel palagázhoz kötődő kutatási és kitermelési tevékenységét.

69 Complete Energy Balances – annual data. Eurostat, 2015. 09. 03.

70 Statistical Report 2014. Eurogas, 2014.

Az alacsony szintű kitermelés és a belátható időn belül a felszínre hozható potenciális készletek hiányában az EU a bruttó földgázfogyasztásának 62,8%-át kényszerül importból fedezni. Ennek nominális értéke előreláthatólag tovább fog növekedni, 2020-ig akár a harmadával. Valószínű, hogy mindezt kihasználatlan LNG-kapacitásai bevonásával is fedezni tudják majd az EU tagállamai. Jelenleg a magas ázsiai LNG-árak miatt kapacitásuk töredéke van csak kihasználva, azonban a 2020-ig elkészülő LNG-projektek révén a világpiacra 40%-kal több LNG jelenhet meg a kínálati oldalon, lenyomva a világpiaci árakat.⁷¹

2014-ben vezetéken keresztül 19,5 milliárd m³ földgáz érkezett Algériából, valamint 6,0 milliárd m³ Líbiából, továbbá 14,6 milliárd m³ LNG formájában Algériából. Azaz az EU28-ak importjainak 9,3%-a származott Algériából, ami Oroszország, Norvégia és Hollandia után a negyedik legjelentősebb. Líbiából ennél kevésbé jelentős volumen érkezett, a teljes import 1,6%-át tette ki.⁷² Algériának és Líbiának az olasz, a spanyol és a portugál piacra van vezeték általi hozzáférése; az utóbbi két ország esetén kiugróan magasnak tűnik az Észak-Afrikából érkező földgáz szerepe, ami a teljes földgázfogyasztás több mint felét jelenti. Ezen értékek valóban magasak, és az olasz piacra exportált 16,3 mtoe is szignifikáns mennyiség, ám szerencsés helyzetben van mindhárom ország, mivel jelentős LNG-kapacitással bírnak, amely jelenleg relatíve kihasználatlan. Olaszország maximális kapacitása 9,8 mtoe, amelynek 51%-os, Spanyolországé 51,2 mtoe, amelynek 22%-os, Portugáliáé pedig 7,3 mtoe, amelynek 23%-os a kihasználtsága.⁷³ Spanyolország és Portugália jó helyzetben van a piaci sokkok kivédésére, mivel potenciális LNG-kapacitásuk lehetővé teszi az alternatív export befogadását; Olaszország nehezebb helyzetbe kerülne, ám sokat javít a helyzetén az ország hatalmas, 9 milliárd m³-es⁷⁴ tárolókapacitása, valamint a kiterjedt, nemzetközi infrastruktúrába beágyazódott vezetékrendszere.

Konklúzió

Három fundamentálisan eltérő politikai berendezkedés alakult ki a vizsgált észak-afrikai országokban, amelyekben ennek megfelelően a kockázati tényezők is számottevően eltérnek. A különbségek mellett azonban számos párhuzam is akad, amely ugyanúgy érvényes mindhárom államra. A legszembetűnőbb a mélyszegénységben élő társadalmi rétegeknek a radikális iszlám felé fordulása, ami végső soron az ISIS-hez vagy az AQIM-hoz történő csatlakozásban manifesztálódhat, és terrormerényletekhez vezethet. Az önpusztító mechanizmusok elkerülése végett ezért kulcskérdés a politikai stabilitás, amely elősegítheti a gazdaság fejlődését.

A politikai berendezkedéstől függetlenül mindhárom ország esetében kiemelten káros eszköz a szénhidrogének szubvencionálása. Líbiában a GDP 17,7%-át, Algériában 13,8%-át, míg Tunéziában a 6,2%-át⁷⁵ teszik ki a támogatások, amelyek alapvetően a nagyfogyasztókat segítik, illetve pocskéoló magatartásra ösztönzik a fogyasztókat. A szubvenciók megszüntetése és különböző, szociális helyzeten alapuló segélyezési és juttatásos rendsze-

71 Gas Medium-term market report 2015. *International Energy Agency*, 2015.

72 BP: Statistical Review of World Energy June 2015. *British Petrol*, 2015.

73 World LNG Report-2014 edition. *International Gas Union*, 2014.

74 Energy Supply Security 2014-Italy. *International Energy Agency*, 2014.

75 How Large are Global Energy Subsidies. *International Monetary Fund*, 2015. 06. 29.

rek, valamint a gazdasági kibocsátást élénkítő eszközök bevezetése minden valószínűség szerint nagyobb mértékben segítenék a helyieket.

A radikalizálódással az országok jellemzően egy önpusztító folyamatot gerjeszhetnek; a Tunézia turizmusiparát és Líbia szénhidrogéniparát célzó terrorcselekmények tovább lassították a gazdasági növekedést, ami további radikalizálódási hullámokat indíthat el. Emiatt is kiemelt fontosságú lenne egy stabil politikai háttér megteremtése és megtartása, amely autoriter, illetve pluralista mivoltától függetlenül képes visszaszorítani a szélsőséges iszlám terjeszkedését. Ezen a téren felfedezhetünk alapvető eltéréseket Algéria, Líbia és Tunézia között. Algériában Bouteflika elnök nem megfelelő utódának kiválasztása jelenthet problémát, ami megbonthatja az 1999 óta tartó „stabil instabilitás” állapotát. Ugyanakkor a polgári demokrácia kiépítése jelenleg nem tűnik valószínűnek, kiváltképp a hadsereg felső vezetésének érdekérvényesítéséből kifolyólag, továbbá az időzítés is kockázatos lenne, figyelembe véve a régióban jellemző relatíve hosszú tranzíciós időszakot az autoriter uralomtól a demokráciába; az ezalatt az időszak alatt keletkező politikai úr pedig a régióban terjeszkedő szélsőségeseknek kedvezne.

Líbiában gyakorlatilag a polgári forradalmat és a politikai változást követően a legelőnytelenebb forgatókönyv valósult meg: a megegyezésre képtelen politikai szereplők, regionális és törzsi vezetők, valamint a milíciák vezetői nem csupán egymással harcolnak, hanem a politikai vákuumban megerősödő szélsőséges és terrorista szervezetekkel is kénytelenek számolni. A kibogozhatatlan érdekellentétek eredményeként teljes politikai káosz alakult ki, amelynek elszenvedője a veszélyben élő civil társadalom. Líbia sorsát tekintve kardinális jelentőségű, hogy a Tripoliban és Tobrukban regnáló kormányzatok között Genfben újraindított tárgyalások, valamint a különböző érdekcsoportok közötti ENSZ-mediáció hoz-e majd eredményt, és sikerül-e újraegyesíteni Líbiát. Jelen helyzetben valószínűleg az ország kettészakadása is kisebb teret engedne a radikálisok terjeszkedésének, csökkentve az országok biztonsági kockázatait. Ez utóbbi forgatókönyv hátránya abban rejlik, hogy implikálná a Muszlim Testvériség által vezetett Líbiai Hajnal-koalíció nyugat-líbiai kormányzását.

Tunézia, az „arab tavasz” utáni átalakulás mintaállama továbbra is a demokrácia elkötelezett híve, jóllehet Bedzsi Kaid esz-Szebszi elnököt számos kritika érte a 2015 júliusában kihirdetett szükségállapot miatt, amely a polgárok védelmét volt ugyan hivatott elősegíteni, ám a kritikusok szerint túlzott hatalmat eredményezett a végrehajtó hatalom kezében. Kulcsfontosságú kérdés, hogy a tunéziai civil társadalom a megpróbáltatások és a potenciális gazdasági visszaesés ellenére is ki tud-e majd tartani a demokratikus berendezkedés mellett, valamint hogy milyen mértékben sikerül visszafogni az ISIS-hez csatlakozni szándékozókat.

A politikai destabilizáció mindhárom országban nagyban hat az energiaiparra, mivel a gazdaság erősen függ a szénhidrogének exportjától Algéria és Líbia esetében is. Az infrastruktúra pusztítása, a kitermelés leállítása, a nemzetközi energiavállalatoknak a magas biztonsági kockázat miatti kivonulása egyaránt rontja a gazdasági növekedés kilátásait. Tunézia esetében ez a jelenség kevésbé meghatározó: az infrastruktúra károsítása alapvetően a belső keresletre lenne negatív hatással, míg a Transmed célponttá válása Algéria Európába tartó exportját fogná vissza. Algériában és Líbiában kulcsfontosságú lenne az

energiaszektor fejlesztése. Előbbi esetben a növekvő belső fogyasztás, a kutatási és kitermelési tevékenységek nem megfelelő ütemezése visszafoghatja az exportokat, míg Líbiában az infrastruktúrát és a szükséges létesítményeket érintő károk csökkentették és volatilisabbá tették a kitermelést és ezáltal az exportot is. Ugyanakkor mindkét ország esetében fennáll, hogy mindezzel párhuzamosan az egyéb iparágak fejlesztése, és így a gazdaság diverzifikálása legalább ennyire sürgető.

Európai szempontból a vizsgált országok akadozó és megszűnő szénhidrogénexportjának jelentősége nem elhanyagolható Európa számára, és bár 2011 óta volumene csökkent, továbbra is jelentős. Ezzel egyidejűleg azonban fontos kiemelni, hogy a jelenlegi túlkínálattal jellemezhető olajpiaci környezet – ami a rendkívül alacsony árakban is tapasztalható –, likvid mivoltából kifolyólag lehetővé teszi a kiesés helyettesítését alternatív országokból származó exporttal. Ez történt 2011-ben is, amikor a Líbiából származó import jelentős csökkenését az érintett országoknak szinte azonnal sikerült pótolniuk algériai, nigériai és szaúd-arábiai importtal; mindezt egy, a maitól lényegesen eltérő piaci környezetben, amikor 100-110 dollár között ingadozott egy hordó kőolaj ára, szemben a 2015-re jellemző 40-60 dollár közötti sávval.

Az Európába irányuló földgázexport kevesebb rugalmasságot mutat, mivel a kőolajjal összevetve kevésbé likvid a piac, továbbá nagymértékű beruházást igényel a szállítási infrastruktúra. Olaszország, Spanyolország és Portugália belső gázpiacán is jelentős szerepet tölt be Algéria és Líbia, ám jelenlegi formájában egyik ország exportja sem pótolhatatlan, sőt potenciális szerepük a globálisan elérhető LNG növekedésével tovább csökkenhet. Olaszország például az LNG és az orosz vezetékes gáz kombinációjával, míg Spanyolország és Portugália az LNG-kapacitásának magasabb kihasználásával tudná pótolni a kimaradó szállítmányokat. Európán belül főként Olaszországban lehetne az Algériából és Líbiából érkező vezetékes gáz eszköz arra, hogy az orosz import árát és a *spot* árakat csökkentse a megnövekedett kínálat és a kisebb függőség révén. Ez jelenleg kockázatos, ám – figyelembe véve a vezetékek 43,3%-os⁷⁶ kihasználtságát – az észak-afrikai régió stabilizálódott politikai környezete esetén megvalósítható lenne. Az algériai és líbiai export Olaszország jó interkonnectivitása révén pedig akár Közép-Európának is jelenthet alternatív forrást Oroszországgal szemben.

Algéria, Líbia és Tunézia esetét vizsgálva megállapítható, hogy egyik állam sem alakított ki EU- tagállammal az EU–Oroszországhoz hasonló interdependenciát az energiahordozók kereskedelmét illetően. Jelentősek ugyan az Európába érkező szállítmányok, ám a felek az olajpiac likvid mivoltából kifolyólag és a szabad LNG-kapacitások révén kevésbé függenek egymástól. Szerencsés módon az EU tagállamai egy-egy kimaradás esetén pótolni tudnak a kieső szénhidrogénimportot, emellett a vizsgált észak-afrikai országok is tudnak máshová exportálni energiahordozóikat, ahogy ez Algériának az ázsiai piacok felé történt nyitásából is látszik. Ugyanakkor az Európai Uniónak érdekében állna az észak-afrikai szénhidrogének importja, mivel politikai stabilitás és legitim kormány megléte esetén elősegítené ezekben az államokban a gazdaság növekedését. Ez visszafoghatná a radikalizálódást, csökkentve az országok közelségük miatt Európára is kiható biztonságpolitikai kockázatát.

⁷⁶ Energy Statistics – imports. Eurostat, 2015. 08. 27.